

Recensies en reviews

Recensie 1

Deze recensie verscheen in Permacultuur Magazine nummer 16 en werd geschreven door Karin Hanus.

Karin Hanus is interne communicatiemanager bij Oxfam-Wereldwinkels, gedreven door fair trade en regeneratieve (landbouw-)praktijken. Permacultuur werd een passie die ze botviert in het lesgeven en in haar zelf-ontworpen permacultuurtuin 'Soeka Walipini' met verzonken serre.

Ruim twee jaar na zijn eerste boek 'Zeven stappen naar een Natuurlijke Moestuin', ligt er een tweede boek van Frank Anrijs op de plank. Aanvullend op het eerste boek en op dezelfde praktische leest geschoeid, neemt Frank de lezer nauwgezet mee in het systeem van combineren, eigen aan Yggdrasil, het project dat zijn ouders opstartten en dat Frank al enkele jaren beheert.

Combineren dankzij permacultuur

Franks tweede boek bestaat dankzij de vele vragen die lezers zich stelden bij het hoofdstuk over combineren in het eerste boek. Na het lezen van dit boek kan je gerust alle literatuur, al dan niet online, die je ooit doornam over combineren, vruchtafwisseling en gildes overboord gooien. Het is verbazingwekkend hoe je een complex thema zoals combinatieteelt kunt vereenvoudigen en verbeteren en ook naar je hand zetten door het toepassen van enkele basisprincipes van schijnbare chaos. Schijnbare chaos is het combineren van planten op basis van vier plantenkenmerken, combineren zoals de natuur het al eeuwenlang doet: rekening houdend met geur, kleur, bladstructuur en ruimte. Ook het gebruik van golven in plaats van kweken op rechte lijnen hoort erbij, en een tijdsaspect: het telen van meerdere opvolgende teelten op dezelfde plek doorheen het jaar. Met deze simpele regels kan je de juiste planten combineren, bestrijdingsmiddelen uitsluiten, en meer opbrengst uit je grond halen door efficiënter gebruik te maken van tijd en ruimte.

Praktisch, volledig en overzichtelijk

Het uitgebreide theoretische eerste deel van het boek heeft een overzichtelijke structuur waarin wordt aangetoond dat combineren niet moeilijk hoeft te zijn. Je moet goed weten waarom je het doet. Je wil gezonde planten en een goed rendement. De beste manier om dit te verkrijgen is door schijnbare chaos te introduceren in je tuin en dus planten bij mekaar te zetten op basis van de geur, kleur, structuur en de ruimte die ze nodig hebben. Wel is er wat plantenkennis nodig en weet je best hoe groenten groeien en ze eruit zien als ze volgroeid zijn. Maar jaar na jaar leer je bij en je mag – uiteraard – niet te snel opgeven. Veel uitleg wordt gegeven bij de redenen om te combineren: plaaginsecten en de gezondheid van de bodem. Als je weet hoe dat in mekaar zit, dan ben je klaar om over te schakelen naar schijnbare chaos. Het is de manier waarop een plaaginsect naar je tuin kijkt en al dan niet tot de aanval overgaat die je doet combineren.

Heel concreet

Voor wie een stap verder wil zetten, wordt dieper ingegaan op manieren om ook kruiden te integreren in de tuin en zo tot een ander soort tuinontwerp te komen. Het systeem van werken met bedden en eilanden wordt grondig uitgelegd. Het laatste hoofdstuk wordt gewijd aan een samenvattende en stap-voor-stap aanpak met concrete tips, vanaf de planning tot het maken van lijstjes van combinaties. Je krijgt tien goede en vijf ongelukkige combinaties mee, die het systeem van schijnbare chaos extra verduidelijken.

Tot slot word je in de epiloog geleid naar het digitaal platform 'Schijnbare Chaos' waar je samen met anderen kan discussiëren, waar je vragen kan stellen en nog veel meer.

Kortom: met dit boek heb je weer een schat aan informatie en een naslagwerk over meer dan combineren, waarnaar je elk jaar weer zal terugrijpen!

Recensie 2

Verschenen in wintereditie Koevoet 2019

je tuin of in een natuurgebied. De auteur heeft geenszins de bedoeling je te bestoken met pasklare antwoorden en wonderoplossingen, maar hij biedt perspectieven voor wie ze ten uitvoer wil brengen.

Zowel in de landbouw als in onze tuinen levert de natuur een ongelijke strijd om zijn voortbestaan. Goulson legt de nadruk op het potentieel van je tuin om de natuur vooruit te helpen. Praktische raadgevingen en voorbeelden helpen je om er meteen tegenaan te gaan. Dat is geen moment te vroeg, want de toestand is intussen redelijk hopeloos, tot zelfs schrijnend. Maar als je denkt dat Goulson vervalt in destructief pessimisme heb je het helemaal mis. Hij blijft aanstekelijk enthousiasmeren om er zelf iets aan te doen op een voor velen haalbare manier. Een tuintje hebben helpt natuurlijk enorm. Anderen krijgen de raad om het te proberen op hun balkon of iets van die strekking. Misschien komt het ooit allemaal in orde, maar in afwachting kunnen we beter zijn raad opvolgen en plezier beleven aan de natuur in onze nabije omgeving.

De tuinjungle - Tuinieren om de wereld te redden, Dave Goulson, 2019, Atlas Contact, isbn 978 90 450 3934 3, 304 blz., 24,99 euro.

Schijnbare chaos

Dik twee jaar na zijn eerste boek *Zeven stappen naar een natuurlijke moestuin* (besproken in *Koevoet* 187, juni 2019), is er nu al nummer twee. Omdat auteur **Frank Anrijs** veel vragen kreeg over het vijfde deel uit dat eerste boek (*Hoe doe je best aan combinatietelt*) heeft hij dat thema nu verder uitgewerkt. Het is belangrijk om weten dat het zowat uitsluitend over dat thema gaat. Als je combi-

natieteelt wil toepassen, vind je hier zeker je gading. Het is een thema dat in andere boeken relatief weinig aan bod komt omdat er nog niet zoveel ervaring mee is, of omdat er nogal wat beweringen over soortencombinaties zijn waar lang niet iedereen het over eens is. Volgens de ene werkt de combinatie van deze met gene soort opperbest, terwijl je elders leest dat je net die beide soorten beter niet samen opkweekt. Het voordeel van dit boek is dat de auteur er zelf veel ervaring mee heeft en er al jaren doorgedreven mee experimenteert. Op basis van zijn bevindingen kan je dus heel wat praktische info meepikken. Gelukkig brengt Anrijs ook verschillende bemestings- en bestrijdingsvormen ter sprake, en daar valt ook heel wat uit te leren als je nog niet stevig beslagen in het veld staat. Tegelijk zijn er veel gegevens beschikbaar over de invulling van je tuinranden en over het nut om te zaaien in golvende in plaats van rechte lijnen. Korte kringlopen en gesloten teeltsystemen behoren hier tot de basisprincipes. De grote zonde tegen deze principes die regelmatig terugkomt, ook in dit boek dus, is de inbreng van lava in drie verschillende vormen, afhankelijk van de granulatie, als ideale bemester. In Vlaanderen vind je echter geen lavameel op een natuurlijke manier. Je moet het dus ergens kopen, wat geen probleem is want het is zowat overal verkrijgbaar. Toch gaat dit in tegen het principe van de gesloten kringloop omdat je iets van buitenaf inbrengt. De reden om lavagesteente te gebruiken is duidelijk: je brengt op een makkelijke manier veel mineralensoorten in je tuin. De gezondheid van de bodem, en dus van je groenten, gaat er sprongsgewijs op vooruit. Tot daar kunnen we volgen.

maar uiteindelijk blijft het een vorm van roofofbouw omdat je dit materiaal elders weghaalt.

Door het inbrengen van 'nutriëntenpompen', planten als smeerwortel en zuring, maar ook bomen en struiken, haal je deze mineralen uit de diepere lagen van de bodem en breng je ze naar boven waar ze gerecycleerd worden door afstervende planten die zich omzetten in humus van uitstekende kwaliteit. Het duurt allemaal wat langer, maar zo ga je niet in tegen dat essentiële principe van te werken in een gesloten kringloop. Je vindt nog interessante info in de blog: blog.natuurlijkmoestuin.be/lavameel-is-eigenlijk-onbetaalbaar-en-onmisbaar/

Combineren in de Natuurlijke Moestuin - Groenten kweken volgens het systeem van schijnbare chaos, Frank Anrijs, 2019, Yggdrasil, isbn 978 90 829 8980 9, 203 blz., 24,95 euro.

Kruiden kweken

Kruiden en groenten kweken komt steeds meer in de mode. Of het een hype is zal pas de komende jaren blij- >>

Review 1

Verschenen op bol.com ([link](#)) op 11 mei 2019. Geschreven door Groennegenduust

Het is er, het langverwachte tweede boek van Frank Anrijs. Een boek dat ons in detail meeneemt naar het systeem van combineren dat bij Yggdrasil al vele jaren zeer succesvol wordt toegepast. Een systeem dat luistert naar de naam "Schijnbare Chaos". Het boek is ontstaan vanuit de vele vragen naar meer toelichting en uitleg die de auteur kreeg over hun manier van combineren. In zijn eerste boek, "Zeven stappen naar een Natuurlijke Moestuin" werd er kort en summier ingegaan op dit thema en de interesse van de moestuinier was duidelijk gewekt, maar er was nood aan meer duiding.

En hier is het dan. Een volledig boek gewijd aan combinatieteelt, een verhelderend praktijkboek dat eigenlijk elke (moes-)tuinier zou moeten lezen. Al was het maar om de blik te verruimen, om te zien dat er andere mogelijkheden zijn dan het telen van groenten op rijen of in een systeem van wisselteelt. Groenten kweken volgens het systeem van schijnbare chaos leunt volgens de auteur het dichtst aan bij de logica van de natuur, heeft zijn efficiëntie bewezen in het beheer en voorkomen van plagen en geeft nog eens een verhoogd rendement er bovenop. En dat het systeem een streling is voor het oog om zo van je moestuin nagenoeg een siertuin te maken, nemen we er graag bij.

Frank Anrijs bouwt zijn verhaal op vanuit het perspectief van een plaaginsect, een koolwitje en een slak bijvoorbeeld. Hij legt naadloos uit hoe deze plaaginsecten naar onze groenten en tuin kijken, hoe ze afgaan op geuren, kleuren en vormen. Aan de hand van deze logica, die op zich al zeer verrijkend en boeiend is, geeft hij aan waarom het combineren van groenten en kruiden volgens kleur, geur, vorm, textuur en grootte zo doeltreffend is. Hij maakt hierbij relevante zijsprongen en vergelijkingen met andere systemen zoals het telen op rijen of via wisselteelt. En hij slaagt erin om je in een duidelijke en toegankelijke taal te overtuigen van het combineren volgens het systeem van schijnbare chaos. De invalshoek is origineel en leerrijk, de 20 jaar ervaring van zijn ouders en hemzelf maken het verhaal geloofwaardig.

Na het theoretische gedeelte duikt de auteur met jou de praktijk in. Hoe ga je nu best zelf aan de slag, welke stappen dien je te volgen? Welke fouten kan je eventueel maken? Er worden talloze combinaties uit de praktijk tot in detail behandeld, mooi en duidelijk geïllustreerd met foto's en tekeningen en steeds vertrekkend vanuit drie basisschema's met golvende lijnen en duidelijke afmetingen. Hij heeft het ook over het creëren van randen, het inpassen van kruiden en bloemen, van meerjarige groenten en reuzen zoals courgette en Nieuw-Zeelandse spinazie. Het boek is echt wel een leidraad die je in staat moet stellen om het ook zelf in je eigen tuin toe te passen. Waardevol is tevens ook dat Frank Anrijs het heeft over hun eigen mislukkingen en fouten, hun eigen zoektocht om te komen tot wat hen vandaag zo uniek maakt. Hij stelt je ook gerust, in die zin dat er geen goede of slechte wijze is, dat combineren op zich al een waardevolle uitbreiding kan zijn van je huidige manier van moestuinieren.

Het boek heeft het voordeel dat het geschreven is vanuit een immense praktijkervaring en als dusdanig een manier van combineren beschrijft die bewezen heeft te werken. Het is echter ook een gemiste kans om dit, ondanks de gedegen argumentatie, meer wetenschappelijk te onderbouwen. Zo is het gebrek aan bronnen en literatuurlijst toch een spijtige zaak. Het zou alles nog geloofwaardiger maken en een aanzet kunnen geven voor zij die over bepaalde zaken nog meer in de diepte willen graven.

Bovenstaande kritische noot doet niets af aan de waarde van het boek, laat dit duidelijk zijn. Het boek is mijns inziens een echte verrijking voor iedere tuinier, want alhoewel de auteur er niets over zegt, het

systeem van combineren volgens de beschreven principes is evenzeer van toepassing in de siertuin, klein of groot, stadstuin of landgoed.

Review 2

Verschenen op Groene Boekenshop ([link](#)) op 5 december 2019. Geschreven door Walter Vervoort

Een mooie en duidelijke uitgave waarin tuinieren op een heel vernieuwende wijze wordt aangebracht. Het lijkt me van zelf sprekend om op natuurlijke wijze met je tuin om te gaan.

Review 3

Verschenen op Groene Boekenshop ([link](#)) op 8 december 2019. Geschreven door Tania Berlize

Een ingenieus en eenvoudig systeem dat elk tuinierpezier vergroot!

Review 4

Verschenen op Bookspot ([link](#)) op 4 december 2019. Geschreven door Joke Houben

'Lang gewacht op zo'n boek'

Zeer handig boek over dit onderwerp, ik heb er echt op gewacht tot dit uitkwam! Als je geïnteresseerd bent in permacultuur en natuurlijk tuinieren is dit boek een handige leidraad hierin. Het boek is duidelijk uitgelegd, je kan er goed mee aan de slag in de tuin.